

У. Я. Садова

Соціальні пріоритети регіональної політики України у ретроспективах наукової спадщини М. І. Долішнього

Вказано на високу актуальність започаткування у межах Фестивалю науки наукових читань пам'яті М. І. Долішнього. Акцентовано увагу на різносторонніх наукових інтересах ученого-економіста, академіка. Зазначено, що соціальна проблематика регіональної політики, зокрема сфера праці та зайнятості, культурно-освітнього та наукового менеджменту стала визначальною у становленні Мар'яна Івановича як науковця. Наведено конкретні підтвердження його творчих здобутків у царині економіки праці та зайнятості, наголошено на значимості ідей культури, а також регіональних чинників відтворення людини праці. Підкреслено, що М. І. Долішній одним з перших серед своїх соратників пропустив через себе перехід від «матеріальної» до «інтелектуальної» економіки знань. Наведено висновки, до яких підійшов Мар'ян Іванович за результатами аналізу проблем, пов'язаних з низьким рівнем інноваційної культури працівників. Сформульовано схему нарощування власного потенціалу М. І. Долішнього як особистості (духовного, соціального, фізичного). Наголошено, що одним зі специфічних світів ученого була сфера наукового менеджменту. Висловлено слова вдячності за величезну його роботу на благо вітчизняної науки і освіти.

Ключові слова: наукова школа, науковий менеджмент, трудовий потенціал, соціальний розвиток, регіональна політика.

Наукові читання пам'яті Мар'яна Івановича Долішнього, які розпочаті у межах Фестивалю науки, мають в Україні особливу актуальність. Адже це рік Івана Франка, Михайла Грушевського, 25-а річниця незалежності Української держави. Наукові читання мають заявити про себе як авторитетна наукова конференція, яка плідно буде обговорювати соціальні пріоритети регіональної політики України, культури, духовності, інтелігентності. Адже саме у цих підвалинах закладена велика сила українського народу, його європейськості, людської гідності.

Сфера наукових інтересів Мар'яна Івановича була доволі широка. Практично в усіх підрозділах Інституту, який очолював, була його присутність як ідеолога науково-дослідної сфери. Він був ініціатором багатьох наукових і менеджмент-проектів. Проте соціальна проблематика регіональної політики займала у його науковому житті особливе місце. Основними сферами, якими переймався Мар'ян Іванович, були:

- сфера праці та зайнятості;
- сфера культурно-освітнього менеджменту;
- сфера наукового менеджменту.

Зупинимося на них докладніше.

Сфера праці та зайнятості. Гортаючи сторінки життєпису Мар'яна Івановича, нині важко сказати, коли вперше ця тематика заповонила його душу. Можливо, як навчався у Львівському політехнічному інституті або як працював в системі Львівського облмісцевпрому. У 1965 р. з'являються перші його статті під назвою «Лісові потрібен господар» [1], «Долі людські» [2], «Лісоруб і сіяч» [3]. Стиль їх написання був публіцистичний, проте ми можемо віднайти у них особливий інтерес М. І. Долішнього до проблем людини праці.

Уже у 70-х-80-х рр. XX ст. з-під пера М. І. Долішнього виходить ціла низка праць, які публікуються у наукових та інших виданнях всеукраїнського та обласного рівня. Серед них «Трудові ресурси – на службу п'ятирічки» [4], «Вторая профессия» [5], «Конструктор и компьютер» [6], «Трудовые ресурсы и их роль в развитии промышленного региона» [7], «Ергономічні аспекти раціонального використання робочих кадрів» [8] тощо. Це були нариси майбутніх широкомасштабних комплексних досліджень проблем зайнятості населення західних областей України.

Мар'ян Іванович добре розуміє, що відсутність робочих місць у малих містах і селах рідного краю має великі ризики як тимчасової, так і постійної міграції насе-

лення, веде до порушення соціодемографічної структури населених пунктів, до їх занепаду. Шукаючи відповіді на ці питання, він успішно представляє в 1972 р. в Інституті управління народним господарством Держкомітету Ради Міністрів СРСР роботу з проблем новітніх методів управління, організації виробництва і планування із застосуванням економіко-математичних методів та обчислювальної техніки. У цей час під керівництвом М. І. Долішнього були розроблені такі документи:

- Комплексна цільова програма зайнятості та раціонального використання трудових ресурсів західних областей УРСР;
- Обласна цільова комплексна програма «Підвищення якості трудового потенціалу на 1966-1990 рр. і на період до 2000 року», яка була схвалена Президією АН УРСР.

Цікаво, що М. І. Долішній – один з небагатьох, хто робить у своїх працях, а згодом у докторській дисертації [9], натяк на існування природної норми безробіття в умовах соціалістичної системи господарювання. Така його позиція сукупно з підкресленим українством мала й негативні наслідки. Почалося блокування подальшого кар'єрного росту. Перевівшись на роботу з Києва до Львова, Мар'ян Іванович зумів повернути колесо фортуни на свій бік. Він береться за розбудову власної наукової школи.

Провісником реалізації задуму стала ситуація, яка склалася у наукових колах у сфері праці та зайнятості у другій половині ХХ ст. На цей час в Україні існувало кілька наукових шкіл у сфері економіки праці: працересурсна (В. О. Онікієнко), політекономічна (В. К. Врублевський), демографічна (І. І. Лукінов). Проте жодна з них не враховувала регіональні фактори. Мар'ян Іванович в тісному тандемі з відомим ученим-економістом Степаном Миколайовичем Злупком починає розвивати територіально-управлінську парадигму організації праці та зайнятості населення регіону. Це був особливо плідний період спільних наукових пошуків відомих учених. Не маючи можливості вийти за ідеологічні межі наявної у державі соціалістичної парадигми господарського механізму, вони ставлять собі за мету дати відповідь на питання, як територіально оптимізувати потоки робочої сили, використовуючи доступні економічні важелі. Для досліджень було обрано зону впливу такого великого міста як Львів. Так, у середині 80-х рр. ХХ ст. у тісній співпраці з представниками містобудівельної науки дістає поштовх управлінська концепція обмеження маятникової міграції населення регіону (шляхом запровадження плати за трудові ресурси).

М. І. Долішній добре розуміє, що будь-які ініціативи з удосконалення наявної територіальної системи управління мають ґрунтуватися на глибоких соціально-економічних регіональних дослідженнях, в епіцентрі уваги яких має стояти людина. Тому він активно підтримує науковців, які зосереджують свої зусилля на дослідженнях структур та якості трудового потенціалу (М. І. Пітюлич, Л. К. Семів, Л. Т. Шевчук та ін.).

На початку 90-х рр. ХХ ст., на емоційній хвилі здобуття державної незалежності, немало вітчизняних учених-економістів почали розглядати проблеми праці та зайнятості населення у тісному взаємозв'язку з регіоналізацією суспільного життя. Активізувалися дослідження відродження кооперативного руху, моделювання перспектив розвитку національної еліти тощо. М. І. Долішній як далекосяжний стратег по суті очолив роботу у системі Національної академії наук з розробки концепції регіональної політики. Та чи не найвизначніше місце у думках Мар'яна Івановича почала займати ідея створення в системі НАН України окремого Інституту регіональних досліджень.

Нова структура мала спеціалізуватися на різних аспектах регіональної економіки та політики. Принципова увага була відведена вивченню регіональних факторів відтворення трудового потенціалу, особливостям територіальної організації системи зайнятості, механізмам регулювання економічної активності

населення і забезпечення на цій основі добробуту мешканців території тощо. Про це написано у багатьох публікаціях цього періоду.

До речі, саме у цей час М. І. Долішній чітко заявляє свою позицію щодо різних видів регіоналізму. Так, в 1992 р. у статті під назвою «Як поділити Україну» він пише: «Через відомі причини різниця у рівні життя населення досить відчутна не тільки між окремими регіонами України, а й у межах окремих областей. Існує значний дисбаланс між містом і селом. Соціальний комфорт й умови проживання населення з точки зору забезпеченості соціально-побутовими, медичними, культурними закладами, як правило, вищі в промислово розвинених регіонах порівняно з сільськогосподарськими. *Це проблеми, які вимагають диференційованого підходу.* Сьогодні це особливо актуально, оскільки в них прихований і політичний контекст» [10].

Практично у кожній публікації Мар'ян Іванович наголошує на фундаментальній ролі культури в регіональній політиці та сфері праці. В одній з праць він, зокрема, пише: «у процесі регулювання зайнятості населення ... мають бути враховані ментальні особливості підприємницької діяльності, які властиві окремим етнокультурним групам населення. Так, у межах Львівської області проживають гуцули, які заселяють гірські райони, лемки – переселенці з Польщі, інші етнічні та етнокультурні групи. У Закарпатській області добре відома специфічна ментальність до землеробства серед угорського населення, висока майстерність будівельників із числа румунського населення, відомі традиції розвитку ремесла, гончарної справи серед циганського етносу тощо. Врахування вказаних особливостей впливатиме не тільки на регулювання зайнятості населення регіону, а й відіграватиме відповідну роль при визначенні конкретних заходів, спрямованих на підвищення економічної активності населення, у вирішенні проблем розміщення та раціонального використання трудових ресурсів, при коректуванні господарської спеціалізації регіонів» [11].

Минуло чверть століття з того часу, як були виголошені ці слова. Проте, їх актуальність не лише збереглася, але й зросла.

Сфера культурно-освітнього менеджменту. М. І. Долішній одним з перших серед своїх соратників пропустив через себе перехід від «матеріальної» до «інтелектуальної» економіки знань. Він розумів, що на початку XXI століття рух до інноваційного розвитку суспільства визначається сутністю людської діяльності. Унікальна здатність людини творчо втручатися у хід розвитку суспільства і передусім у розвиток самого себе – це ключ до майбутніх перемог.

Слід вказати, що в науковому доробку М. І. Долішнього феномен культури завжди займав особливе місце. Це стосувалося різних її видів.

Так, аналіз проблем, пов'язаних з низьким рівнем інноваційної культури, дав йому основу для низки висновків.

По-перше, відставання інноваційних процесів в організації, управлінні, освіті, праві, облаштуванні життя від досягнень наукової та технічної думки є гальмом розвитку цих же досягнень, заважають їх ефективному використанню. Він розумів, що необхідне ставлення такої атмосфери між людьми, у системі освіти, у якій конструктивне ставлення до нової ідеї, нововведення було б не лише потребою кожної окремої особи, але й однією з найбільш знакових суспільних цінностей. Скільком людям Мар'ян Іванович допоміг подолати у собі непевність щодо підготовки та написання дисертаційних робіт! Він говорив, що в Україні потрібні концептуальні перетворення у системі науки та освіти, розробка методик з формування інноваційної культури і оцінки їх рівня у всіх суб'єктів професійного середовища.

По-друге, Мар'ян Іванович був переконаний, що засоби масової інформації зобов'язані формувати у людей установку на те, що ставлення кожного громадянина до нововведень є ставленням до свого майбутнього, до багатства і гідності держави. Він не нехтував давати ЗМІ різноманітні інтерв'ю. Щобільше, зумів налагодити з Львівською обласною телерадіокомпанією тісну співпрацю.

По-третє, академік М. І. Долішній, очолюючи Західний науковий центр НАН України, невпинно просував ідею, що гуманітарним наукам, особливо культурології, педагогіці, соціології, психології, слід більше використовувати феномен інноваційної культури. Він розумів, що у науці життєво важливо сприяти розвитку правової культури, зокрема у частині підтримки й охорони прав авторів на об'єкти інтелектуальної власності, стимулювання інноваційної активності і підвищення відповідальності за перепони їй. У працях М. І. Долішнього червоною ниткою «протягнута» теза, що «особлива увага повинна приділятися реалізації механізму активної підтримки науково-технічної інтелігенції як гаранта стратегічного успіху реформ» [12].

Мар'ян Іванович мав особливий дар помічати творчий інноваційний потенціал людини. Водночас він мав свою схему його нарощування. Якщо б проаналізувати його особисту методіку, то можна було б віднайти три складові:

- духовного розвитку особистості, орієнтованого на формування трьох сфер – ціннісно-нормативної, когнітивної (раціональної) і діяльнісної (технологічної);
- соціального розвитку особистості як суб'єкта соціальних відносин і передусім оволодіння професійними знаннями, вміннями, навиками;
- фізичного розвитку особистості. Згадаємо тривалі його вранішні спортивні тренування, фізичні навантаження. Так й зринає відоме українське прислів'я: «У здоровому тілі – здоровий дух». Це було кредо усього життя Мар'яна Івановича.

Сфера наукового менеджменту. Сфера управління в науці була одним зі специфічних світів Мар'яна Івановича Долішнього. Практично до останніх днів свого життя він прагнув, щоб наука перетворилася у фактор регіональної економіки і політики. Він завжди був Менеджером від науки з великої букви.

Мар'ян Іванович надзвичайно добре знав, як організувати науковий колектив, щоб той продукував хороші ідеї. Він знався на цінностях, шаблонах поведінки людини-науковця. І, на кінець, розумів, хто з наукових кадрів найбільш самодостатній у реалізації наукової ідеї. Він умів дати людині шанс. Він керував Західним науковим центром, у якому перетиналися інтереси математиків, фізиків, істориків, економістів, медиків, освітян. Він був почесним професором HONORIS CAUSA «Львівської політехніки».

Ніколи не забуду особисті розмови з Мар'яном Івановичем. Під час однієї з останніх зустрічей він переконував мене у доцільності розробки в Інституті двох наукових тем: регіонального освітнього менеджменту й регіонального наукового менеджменту. Нині можу прозвітувати, що перша тема лягла в основу успішно захищеної докторської дисертації однієї з моїх підлеглих. Друга – чекає свого часу.

Отож спішіть робити для людей добро. Такі слова щораз виринають у пам'яті, коли заходить мова про Мар'яна Івановича Долішнього. Я завжди буду вдячна долі за те, що в Національній академії наук України мені пощастило працювати з такою талановитою, енергійною і надзвичайно проукраїнською людиною. Це справді був відомий учений і порадник, надзвичайний патріот нашої держави, її відданий громадянин.

Список використаних джерел

1. Долішній М. І. Лісові потрібен господар / М. І. Долішній // *Жовтень*. – 1965. – №6. – С. 29-31.
2. Долішній М. І. Долі людські / М. І. Долішній // *Робітничка газета*. – 1965. – 29 жовтня.
3. Долішній М. І. Лісоруб і січ / М. І. Долішній // *Робітничка газета*. – 1970. – 25 червня.
4. Долішній М. І. Трудові ресурси – на службу п'ятирічці / М. І. Долішній // *Ефективно господарювати : монографія*. – Львів: Вища школа, 1972. – С. 15-26.
5. Долишний М. И. Вторая профессия / М. И. Долишний // *Социалистическая индустрия*. – 1972. – 26 мая.
6. Долишний М. И. Конструктор и компьютер / М. Долишний, В. Зеленский // *Социалистическая индустрия*. – 1973. – 7 февраля.
7. Долишний М. И. Трудовые ресурсы и их роль в развитии промышленного региона / М. И. Долишний // *Проблемы комплексного развития и производительного использования трудовых ресурсов западных областей УССР : сб. науч. тр. / АН УССР*. – Киев: Ин-т экономики, 1973.

8. Долішній М. І. Ергономічні аспекти раціонального використання робочих кадрів / М. І. Долішній // Економіка Радянської України. – 1974. – №5. – С. 26-33.
9. Долішній М. І. Соціально-економічні проблеми використання трудових ресурсів (регіональні аспекти дослідження): дис. ... д-ра екон. наук / М. І. Долішній. – Львів: ЛВІЕ АН України, 1979.
10. Долішній М. І. Як поділити Україну. До питання про нове економічне районування / М. І. Долішній // Голос України. – 1992. – 17 березня. – С. 3.
11. Долішній М. І. Актуальні проблеми формування регіональної політики в Україні / М. І. Долішній // Регіональна економіка. – 1999. – №3. – С. 7-8.

References

1. Dolishniy, M. I. (1965). Lisovi potriben hospodar [Forest needs boss]. *Zhovten'* – October, 6, 29-31. [in Ukrainian].
2. Dolishniy, M. I. (1965, October 29). Doli lyuds'ki [Human fates]. *Robitnycha hazeta – Labour newspaper*. [in Ukrainian].
3. Dolishniy, M. I. (1970, June 25). Lisorub i sich [Harvester and Jan]. *Robitnycha hazeta – Labour newspaper*. [in Ukrainian].
4. Dolishniy, M. I. (1972). Trudovi resursy – na sluzhbu p'yatyrichky [Manpower – to serve five-year]. In *Efektivno hospodaryuvaty [Effectively manage]*. – Lviv: High School, pp. 15-26. [in Ukrainian].
5. Dolishniy, M. I. (1972, May 26). Vtoraya professiya [Second profession]. *Sotsialisticheskaya industriya – Socialist Industry*. [in Russian].
6. Dolishniy, M. I., & Zelenskiy, V. (1973, February 7). Konstruktor i komp'yuter [Designer and computer]. *Sotsialisticheskaya industriya – Socialist Industry*. [in Russian].
7. Dolishniy, M. I. (1973). Trudovyye resursy i ikh rol' v razvitii promyshlennogo regiona [Human resources and their role in the development of industrial region]. In *Problemy kompleksnogo razvitiya i proizvoditel'nogo ispol'zovaniya trudovykh resursov zapadnykh oblastey USSR [Problems of complex development and productive use of labor resources in the western regions of the Ukrainian SSR]*. Kiev: Institute of Economics of Academy of Sciences of Ukrainian SSR. [in Russian].
8. Dolishniy, M. I. (1974). Erhonomichni aspekty ratsional'noho vykorystannya robochykh kadriv [Ergonomic aspects of rational use of workforce]. *Ekonomika Radyans'koyi Ukrayiny – Economy of Soviet Ukraine*, 5, 26-33. [in Ukrainian].
9. Dolishniy, M. I. (1979). *Sotsial'no-ekonomichni problemy vykorystannya trudovykh resursiv (rehional'ni aspekty doslidzhennya) [Socio-economic problems of labor resources (regional aspects of the study)]*. (Dr. Sci. in Econ. Dissertation, Lviv: Lviv Branch of Institute of Economics, Ukraine). [in Russian].
10. Dolishniy, M. I. (1992, March 17). Yak podilyty Ukrayinu. Do pytannya pro nove ekonomichne rayonuvannya [How to divide Ukraine. On the new economic zoning]. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine*, p. 3. [in Ukrainian].
11. Dolishniy, M. I. (1999). Aktual'ni problemy formuvannya rehional'noyi polityky v Ukrayini [Actual problems of formation of regional policy in Ukraine]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 3, 7-8. [in Ukrainian].

Sadova U. Y. Social priorities of Ukraine's regional policy in the retrospectives of M.I. Dolishniy scientific heritage.

High urgency of initiating academic readings in memory of M. I. Dolishniy within the framework of the Science Festival is indicated. Attention is drawn to the comprehensive academic interests of the scientist, economist and academician. It is noted that social issues of regional policy, including the fields of labor and employment and cultural, educational and scientific management have become crucial in the formation of Marian Ivanovych as a scientist. Specific confirmation of his creative achievements in the field of labor economy and employment is given; importance of the ideas of culture and regional factors of describing a person of labor is stressed. It is emphasized that M.I. Dolishniy was the first one among his colleagues to feel deeply inside the transition from the "material" to "intellectual" knowledge economy. The conclusions, which Marian Ivanovych drew according to the analysis of the problems connected with a low level of employees' innovation culture are presented. The scheme of increasing M. I. Dolishniy's potential as an individual (spiritual, social, physical) is formulated. It is emphasized that the sphere of scientific management was one of the specific academic worlds of the scientist's. The words of gratitude for his tremendous work for the benefit of national science and education are expressed.

Keywords: scientific school, scientific management, labour potential, social development, regional policy.

Садова Ульяна Ярославівна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» (e-mail: sadlu2004@gmail.com).

Sadova Ulyana Yaroslavivna – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Head of the Department of social and humanitarian development of the region of the SI "Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine".

Надійшло 31.05.2016 р.